

**"8D04101 – Әлемдік экономика" білім беру бағдарламасы бойынша
философия докторы (PhD) дәрежесін алуға арналған диссертацияның
Аннотациясы Чжай Сюань
«Қазақстан мен Қытай арасындағы газ саласындағы
ынтымақтастығының қазіргі жағдайы мен болашағы» тақырыбында**

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Энергетика секторы елдің экономикалық дамуымен тығыз байланысты. Егер әлемдік экономиканың тарихына көз жүгіртсек, онда барлық дерлік елдерде қарқынды экономикалық өсу қазба отындарын тұтынумен байланысты болғанын көруге болады. Энергетиканың экономикалық сипаттамаларына, ең алдымен, энергияны өндіру және тұтыну, оны тасымалдау, баға механизмдері және саладағы тенденциялар жатады. Аймақтық ынтымақтастық тенденциялары тұрғысынан газ саласы аймақтық экономикалық өзара әрекеттесуде маңызды рөл атқарады. Атап айтқанда, Қазақстан мен Қытайдың табиғи газ өндіру саласындағы ынтымақтастығы екі елдің экономикалық дамуы мен энергетикалық қауіпсіздігіне елеулі үлес қосты. Екі елдің үкіметтерінің қолдауымен Қазақстан мен Қытай мұнай-газ ынтымақтастығының тиімділігін арттыруға бағытталған бірқатар екіжақты келісімдерге қол қойды.

Қазақстан мен Қытайдың табиғи газ өндіру саласындағы ынтымақтастығы Қазақстанның газ саласының дамуына ықпал етіп қана қоймай, Қазақстандағы мұнай-газ жобаларына қатысатын қытайлық мұнай компанияларына айтарлықтай пайда әкелді. Қазіргі уақытта қытайлық компаниялар Қазақстанда табиғи газ өндіру бойынша мынадай ірі жобаларды іске асыруда: "Қашаған", "Қазгермұнай", "Қожасай", "Придорожное" және басқалар. Екі ел арасындағы табиғи газ саудасының көлеміне келетін болсақ, бұл газ жобалары тауар айналымының өсуіне әкелмеген сияқты. Сонымен қатар, Қазақстан мен Қытайдың табиғи газды өндіру және тасымалдау саласындағы ынтымақтастығы нарық құрылымымен, келіссөздер позицияларымен, құбырлардың өткізу қабілеттілігімен және сыртқы бәсекелестік факторлармен шектеледі. Шешуді қажет ететін көптеген мәселелер болса да, сонымен бірге ынтымақтастықтың үлкен әлеуеті бар.

Диссертациялық зерттеудің мақсаты Қазақстан мен Қытай арасындағы табиғи газ саласындағы сауда-экономикалық ынтымақтастықтың негізгі мәселелерін, ағымдағы жай-күйі мен перспективаларын зерделеу; Қазақстан мен Қытай арасындағы екіжақты газ ынтымақтастығының тиімділігін арттыру бойынша практикалық ұсынымдар әзірлеу болып табылады.

Қойылған мақсатты іске асыру **мынадай міндеттерді** шешу қажеттігін негіздеді:

1. Энергетика саласындағы халықаралық ынтымақтастықты қалыптастыру мен дамытудың теориялық және әдіснамалық тәсілдерін зерттеу, сондай-ақ осы зерттеу саласында қолданылатын тұжырымдамалық әдістерді анықтау;

2. Қазақстанның газ ресурстарының өзара толықтырылуын және

Қытайдағы табиғи газға сұранысты талдау;

3.Қазақстан мен Қытай арасындағы табиғи газ саласындағы ынтымақтастықтың даму тарихын зерделеу және осы ынтымақтастықтағы ұлттық энергетикалық саясат пен заңнаманың айқындаушы рөлін бағалау;

4.Қытайдың өңірлік экономика шеңберіндегі Қазақстандағы инвестициялық стратегиясын және Қазақстандағы Қытай мұнай компаниялары инвестициялайтын газ жобаларының жай-күйін бағалау, сондай-ақ сұраныс пен ұсынысты, тасымалдауды, энергетикалық қауіпсіздікті және экономикалық факторларды ескере отырып, Қазақстан мен Қытайдың бәсекеге қабілеттілігі мен нарықтық Күшін бағалау;

5.Газ ресурстарының өзара толықтырылуының, Экономикалық даму деңгейінің, халық санының, газ өндіру мен тұтыну көлемінің табиғи газ саудасына әсеріне ерекше назар аудара отырып, Қазақстан мен Қытай арасындағы табиғи газ саудасына эмпирикалық талдау жүргізу;

6.Шығындар мен пайда құрылымындағы өзгерістер негізінде Қазақстанда Қытай компаниялары инвестициялайтын ірі жобаларда экономикалық перспективалар мен болашақ газ өндіруді айқындау және Қазақстан үшін ынтымақтастықтың оңтайлы моделін және көлік стратегиясын модельдеу үшін экономикалық-математикалық модельдер әзірлеу;

7.Экономикалық тұрғыдан қазақстан-қытай ынтымақтастығының тиімділігін арттыру бойынша практикалық ұсынымдар жасау, сондай-ақ газ саласындағы өзара тиімді ынтымақтастықтың ықтимал бағыттарын ұсыну.

Зерттеу нысандары – Қазақстанның газ саласы және Қытайдың газ саласы.

Зерттеу пәні – Қазақстан мен Қытайдың табиғи газ саласындағы сауда-экономикалық қатынастары, Қазақстан мен Қытайдың сыртқы сауда-экономикалық саясаты.

Зерттеудің әдіснамалық негізі жалпы ғылыми және мамандандырылған әдістерден тұрады. Бұл жұмыста әдебиеттерді шолу, деректерді талдау, эмпирикалық талдау, модельге негізделген талдау және салыстырмалы талдау әдістері кеңінен қолданылады. Жоғарыда аталған әдістер Қазақстан мен Қытай арасындағы газ саласындағы ынтымақтастықтың ағымдағы жай-күйі туралы қажетті ақпаратты жинауға, сондай-ақ Қазақстан мен Қытай арасындағы табиғи газ саудасына әсер ететін факторларға эмпирикалық талдау жүргізу және газ саласындағы ынтымақтастықтың экономикалық әлеуетін бағалау үшін деректерді алуға мүмкіндік берді.

Зерттеудің негізгі нәтижелерінің сипаттамасы. Диссертацияда Қазақстан мен Қытай арасындағы газ саласындағы ынтымақтастықты жан-жақты талдау және экономикалық бағалау ұсынылған, оның барысында сұраныс пен ұсыныс динамикасы, нарық құрылымы, баға белгілеу тетіктері, инвестициялық стратегиялар және тасымалдау қауіпсіздігі сияқты аспектілер қарастырылған. Табиғи газ саласындағы екі ел арасындағы ынтымақтастықтың болашақ бағыттарына келетін болсақ, автор екі елдің экономикалық мүдделеріне жауап беретін экономикалық ынтымақтастық модельдерін, сондай-ақ өзара іс-

кимылдың перспективалық салаларын ұсынады.

Басқа зерттеулерден айырмашылығы, бұл жұмыста эмпирикалық талдау және ойын теориясының модельдері арқылы халықаралық саясат пен Аймақтық экономика контекстінде газ саласындағы ынтымақтастықтың экономикалық тиімділігіне терең талдау жасалады. Экономикалық теория тұрғысынан жұмыста екі елдің экономикалық дамуы үшін табиғи газ саласындағы қазақстан-қытай ынтымақтастығының маңызы мен орасан зор әлеуеті ашылады.

Диссертацияда **ғылыми жаңалықпен** сипатталатын келесі нәтижелер алынды:

1.Өңірлік энергетикалық ынтымақтастықты дамытудағы геосаяси қатынастардың рөліне баса назар аудара отырып, энергетика секторындағы халықаралық ынтымақтастықты дамыту үшін теориялық база нақтыланды;

2.Салыстырмалы артықшылықтар мен өндіріс факторларымен қамтамасыз ету теориялары негізінде Қазақстанның газ ресурстары саласындағы артықшылықтары мен Қытайдағы табиғи газға сұраныс арасындағы өзара толықтырушылыққа зерттеу жүргізілді;

3.Ұлттық энергетикалық саясаттың және онымен байланысты заңдардың газ ынтымақтастығындағы басшылық рөлі айқындалды, сондай-ақ табиғи газ саласындағы ынтымақтастықтың тарихы және Қазақстан мен Қытай арасындағы екіжақты келісімдердің рөлі талданды;

4.Жиналған деректер негізінде Қазақстандағы қытайлық мұнай компаниялары инвестициялайтын газ жобаларының ағымдағы жай-күйіне бағалау жүргізілді және "табиғи газ жеткізіліміне инвестиция салу" қағидатына негізделген табиғи газ саласындағы ынтымақтастық стратегиясы әзірленді. Газ импортының қауіпсіздік индекстерін пайдалана отырып Қазақстан мен Қытайдың бәсекеге қабілеттілігі мен нарықтық мүмкіндіктері талданды;

5.Регрессиялық талдауды пайдалана отырып, Қазақстан мен Қытай арасында Мұнай және газ саудасына эмпирикалық талдау жүргізілді және сауда көлеміне әсер етуі мүмкін факторлар түсіндірілді;

6.Табиғи газ өндіру жобаларының шығындары мен пайдасының құрылымына әсер ететін факторлар талданды және осы құрылым негізінде Қазақстандағы табиғи газ өндіру жөніндегі қытайлық компаниялардың жобалары үшін болашақ кірістер мен өндіру көлемі болжанды. Әр түрлі сценарийлерде көлік пайдасын модельдеу үшін бәсекеге қабілетті сценарийлер мен математикалық модель жасалды;

7.Инфрақұрылымды жақсартуды және «Орталық Азия газ хабын» салуды қоса алғанда, табиғи газ секторындағы Қазақстан-Қытай ынтымақтастығының тиімділігін арттыру бойынша ұсыныстар әзірленді, өзара тиімді ынтымақтастық ретінде көмір газы кен орындары мен газ-химия өнеркәсібі ұсынылды.

Қорғауға шығарылатын негізгі ережелер:

1. Табиғи газ саласындағы ынтымақтастық Қазақстанға экспорттық кірістерін ұлғайтуға және экспортты әртараптандыруға көмектесіп қана қоймай, Қытайдың энергетикалық қауіпсіздігін арттырады. Осылайша, құбырлар арқылы табиғи газ саудасы екі ел арасында тұрақты және үнемді энергетикалық

катынастар орната алады.

2. Табиғи газдың ұсынысы мен сұранысына әсер ететін негізгі факторлар табиғи газ қорлары, өндіріс шығындары, тасымалдау қауіпсіздігі және баға механизмдері болып табылады. Бұл зерттеуде автор Қытайдың "табиғи газды жеткізуге инвестиция салудан" тұратын инвестициялық стратегиясын және бірлескен кәсіпорындар құру арқылы "ортақ болашағы бар қауымдастықты" құру тұжырымдамасын ұсынады.

3. Табиғи газды жеткізуші елдің стратегиялық маңызы неғұрлым жоғары болса, оның геосаяси әсері соғұрлым көп болады және оны жеткізу неғұрлым тұрақты болса, табиғи газға баға белгілеу туралы келіссөздерде оның үстем жағдайы соғұрлым күшті болады. Келіссөздердің түпнұсқа моделі табиғи газдың бағасы туралы келіссөздер барысында Қытай мен Қазақстанның келіссөздер жүргізу стратегиялары мен коммерциялық ойлауын модельдейді, сондай-ақ келіссөздер барысында екі тараптың мүдделерінің теңгерімін көрсетеді.

4. Баға белгілеу тетігін модельдеу нәтижелеріне сүйене отырып, Қазақстан мен Қытай арасындағы табиғи газ саудасы нөлдік сомасы бар ойын болып табылмайды. Эмпирикалық талдау екі ел арасындағы табиғи газ саудасының айтарлықтай әлеуетін көрсетеді және Қазақстан мен Қытай арасындағы табиғи газ саласындағы ынтымақтастықтың экономикалық пайдасын одан әрі бағалау туралы түсінік беру үшін осы саудаға әсер ететін негізгі факторларды қарастырады.

5. Модельде газ саласының инвестициялық перспективаларын бағалау үшін жобалардан және табиғи газ өндіруден тұрақты кірістерді қамтамасыз ету үшін әртүрлі газ жобаларын дамыту мәртебесіне сәйкес салық саясаты мен операциялық модельдерді түзету қажеттігі атап көрсетілген, сондай-ақ табиғи газды болашақ өндіру Қазақстан мен Қытай арасындағы табиғи газ саласындағы ынтымақтастықты кеңейтудің әлеуетті көрсеткіші ретінде айқындалады.

6. Бәсекелестік модельді талдау негізінде Қазақстанның оңтайлы стратегиясы Орталық Азия мен Ресейден Қытайға табиғи газ экспорты үшін хаб құру үшін өзінің географиялық артықшылықтарын бір мезгілде пайдалана отырып, нарықта өзінің бәсекеге қабілеттілігін қолдау мақсатында қытайлық мұнай компаниялары жеткізетін табиғи газ экспортының көлемін қолдау болып табылады деген қорытындыға келді. мүдделер.

7. Инфрақұрылым құрылысын, озық технологияларды қолдануды және «Орталық Азия газ хабы» тұжырымдамасын қоса алғанда, табиғи газ секторындағы Қазақстан-Қытай ынтымақтастығының тиімділігін ынталандыру бойынша практикалық ұсынымдар ұсынылды.

Зерттеудің теориялық маңыздылығы. Алынған нәтижелер мен автор әзірлеген әдістемелер энергетикалық экономика саласындағы теориялық және қолданбалы зерттеулерді одан әрі дамыту және халықаралық энергетикалық ынтымақтастықты және табиғи газды жеткізу тізбегін дамыту үшін әлеуетке ие. Ұсынылған тәсілдер бізге табиғи газ секторында елдер арасындағы ынтымақтастық тетіктерін құруға мүмкіндік береді. Бұл инвестицияларды кеңейтуге, табиғи газ өндіруді ұлғайтуға және табиғи газды жеткізу тізбегін

жетілдіруге ықпал етеді, бұл Қазақстанның газ саласының бәсекеге қабілеттілігін арттыруда шешуші рөл атқарады.

Нәтижелердің практикалық маңыздылығы ынтымақтастықты әртараптандыру тетігін жетілдіру және табиғи газды тиімді жеткізу тізбегін құру бойынша ұсынылған ұсыныстарда жатыр. Диссертация шеңберінде әзірленген қорытындылар мен шешімдерді мемлекеттік органдар Қытаймен табиғи газ секторында ынтымақтастық стратегияларын әзірлеу кезінде, ұлттық кәсіпорындар одан әрі ынтымақтастықтың ықтимал бағыттары бойынша бағдарламаларды әзірлеу және газ саласындағы бірлескен жобаларды қолдау кезінде, сондай-ақ инвесторлар Қазақстанда табиғи газды жеткізу тізбектері үшін инвестициялық жоспарларды әзірлеу кезінде пайдалана алады.

Зерттеу нәтижелерін жариялау. Диссертация тақырыбы бойынша барлығы 20 ғылыми жұмыс жарияланды, оның ішінде: SCOPUS базасының журналында 6 мақала; 4 Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету Комитеті ұсынған басылымдардағы мақалалар; Халықаралық ғылыми журналдар мен халықаралық конференциялар материалдарындағы 10 мақала.

Жұмыс құрылымы. Диссертация кіріспеден, үш тараудан, қорытындыдан, пайдаланылған дереккөздер тізімінен және сөйлемнен тұрады. 1-тарауда Қазақстан мен Қытайдың газ саласындағы ынтымақтастығын дамытудың теориялық негіздері мен экономикалық алғышарттары қарастырылған. 2-тарау Қазақстан мен Қытайдың қазіргі газ қатынастары жүйесіндегі өзара іс-қимылын дамытудың өзекті мәселелеріне арналған. 3-тарауда газ саласындағы екіжақты ынтымақтастықтың экономикалық тетіктерін қайта құру перспективалары ұсынылған. Диссертация MS Word бағдарламасында терілген мәтіннің 130 бетінде көрсетілген және 26 суретті, 28 кестені, 161 атаудан тұратын пайдаланылған дереккөздердің тізімін қамтиды.